

10

Edistääkö ulkoinen varmennus vastuullisuusraporttien laatua?

Benita Gullkvist

Tavoitteena on luoda katsaus uusimpiin tieteellisiin tutkimuksiin, jotka käsittelevät vastuullisuusraportoinnin laatua sekä vapaaehtoisen varmennuksen roolia raportoinnin laadun ja luotettavuuden edistäjänä. Aineisto perustuu kuuteen tutkimusartikkeliin, jotka on julkaistu vuoden 2015 jälkeen. Yleisesti ottaen, enemmistö esitellyistä tutkimustuloksista korostaa, että vastuullisuusraportoinnin varmennuksella on tärkeä rooli, koska se voi lisätä julkistetun tiedon laatua ja luotettavuutta. Artikkeleiden tutkimustulokset ovat kuitenkin hieman ristiriitaisia, eivätkä anna selkeää kuvaa varmennuksen ja raportoinnin laadun välisestä suhteesta. Esitetyt tutkimukset osoittavat erilaisia tapoja mitata vastuullisuusraportoinnin laatua, mikä vaikeuttaa tulosten keskinäistä vertailua. Artikkelit tarjoaa arvokasta tietoa vastuullisuusraporttien vapaaehtoisen varmennuksen vaikutuksista raportoinnin laatuun, ennen kuin kestävyysraportointidirektiivin myötä kestävyysraporttien varmentaminen tulee pakolliseksi.

Avainsanat: *vastuullisuusraportointi, tiedon laatu ja luotettavuus, ulkoinen varmennus, kestävyysraportointidirektiivi*

Johdanto

Vastuullisuusraportoinnista on tullut yksi yritysten tärkeimmistä keinoista kommunikoida sidosryhmien kanssa. Raportointi lisää yrityksen viestintää sidosryhmille, mikä edesauttaa läpinäkyvyyden ja luotettavuuden saavuttamista sekä parantaa näin yrityksen mainetta (Al-Shaer 2020). Vastuullisuusraportointia on kuitenkin kritisoitu informaation luotettavuudesta. Vastuullisuusraportti on nähty pikemminkin markkinoinnin työkaluna kuin luotettavana tiedonlähteenä (Boiral ym. 2019). Siksi ulkoista varmennusta on pidetty tärkeänä keinona lisätä tiedon luotettavuutta. Siitä huolimatta vastuullisuusraportin varmennus on ollut ainoastaan vapaaehtoista useimmissa maissa.¹

Uusi kestävyysraportointidirektiivi (EU) 2022/2464 (Corporate Sustainability Reporting Directive, CSRD), joka astui voimaan 1.1.2024, pyrkii edistämään yhteiskunnan hiilineutraaliutta ja YK:n kestävä kehityksen tavoitteiden saavuttamista osana EU:n tavoitetta vähentää kasvihuonekaasupäästöjä vuoteen 2030 mennessä. Kyseinen sääntely edellyttää kestävyystietojen varmentamista joko tilintarkastajan tai muun kansallisella lailla varmennustehtävää suorittamaan hyväksytyt tahon toimesta (Euroopan Komissio 2022.). Suomessa kestävyysraportoinnin varmentajana (kestävyysraportointitarkastajana, KRT:na) voi toimia tilintarkastuslain mukaan hyväksytty tilintarkastusyhteisö tai tilintarkastaja, jolla on kestävyysraportointitarkastajan erityispätevyys (Suomen Tilintarkastajat 2023; TTL 1 § 2.). Pakollisen ulkoisen varmennuksen uskotaan edistävän raporttien luotettavuuden todentamista, parantavan kestävyysraporttien luotettavuutta ja tukevan laadukkaampaa raportointia (Global Reporting Initiative GRI 2016). Varmennusta pidetään myös yhtenä tärkeimmistä keinoista vähentää ympäristörikkomusten riskiä ja taata yritysten sitoutuminen vastuullisuuteen (Hazaeva ym. 2022). Lisäksi Zhou ja muut (2017) sekä Lee ja Yeo (2016) ovat havainneet, että laadukas raportointi vaikuttaa myönteisesti pääomamarkkinoihin.

Boiral ja muut (2020) väittävät kuitenkin, että kestävyysraporttien varmennus edellyttää erityisosaamista, jota varmennuksen tarjoajilla ei välttämättä ole. Lisäksi vastuullisuusraporttien varmennus on saanut osakseen kritiikkiä varmentajien riippumattomuuden puutteesta ja varmennuslausuntojen laadusta. O'Dwyer ja Owen (2005) toteavat, että tilintarkastajan riippumattomuus voi hämärtyä heidän keskityessään yrityksen strategiseen ohjaukseen. Raportoivien asiakasyritysten ja varmennuksen tarjoajien välinen suhde voi vaikuttaa varmennuslausuntojen laatuun ja luotettavuuteen (Yan ym. 2022). Lisäksi asiakasyrityksen asettama paine varmennustyölle ja varmennuksen tarjoajien tulon maksimointiin tähtäävät tavoitteet voivat heikentää varmennuksen luotettavuutta ja laatua (Yan ym. 2022). Rajoitetulla

¹ Vain muutamat EU:n jäsenvaltiot (mm. Ranska, Espanja ja Italia) ovat edellyttäneet pakollista riippumattomuutta varmennusta ennen kestävyysdirektiivin voimaantuloa (Krasodomska ym. 2021).

varmuuden tasolla² ei myöskään saavuteta yhtä korkeata luotettavuuden tasoa kuin kohtuullisen varmuuden tasolla.

Tämän artikkelin tavoitteena on luoda katsaus uusimpiin tieteellisiin tutkimuksiin, jotka käsittelevät vastuullisuusraportoinnin laatua sekä vapaaehtoisen varmennuksen roolia raportoinnin laadun ja luotettavuuden edistäjänä. Artikkeliperustuu tutkimuksiin, jotka on julkaistu vuoden 2015 jälkeen. Tämä tutkimus ajoittuu vastuullisuusraportoinnin kaudelle ennen vuotta 2024. Silti tutkimustulokset ovat tärkeitä ja ajankohtaiset uuden kestävyysraportoinnin ja pakollisen varmentamisen kehittämiseksi. Tieto vapaaehtoisen varmennuksen vaikutuksesta vastuullisuusraportin laatuun voi auttaa arvioimaan ja suunnittelemaan tulevia kehitystoimenpiteitä. Yrityksen näkökulmasta on myös tärkeä saada vastinetta varmennuksesta, mitä parannetulla raportoinnin laadulla voitaneen saavuttaa. European Financial Reporting Advisory Group (EFRAG) arvioi suuren pörssiyhtiön osalta kestävyysvarmentamisen kustannukseksi vähintään 360 000 euroa (CEPS 2022).

Tämä artikkeli tarjoaa arvokasta tietoa vastuullisuusraporttien vapaaehtoisen varmennuksen vaikutuksista raportoinnin laatuun. Tämä kirjallisuuskatsaus voi hyödyttää tutkijoita tarjoamalla suuntaviivoja tuleville tutkimushankkeille. Opettajat voivat hyödyntää tutkimuksen tuloksia kehittäessään tilintarkastuksen opintojaksojen sisältöjä. Raportoinnista vastaavien henkilöiden ymmärrys kasvaa varmennuksen mahdollisista vaikutuksista vastuullisuusraportoinnin laadun parantamisessa. Myös standardien laatijat voivat käyttää tuloksia uusien varmennusstandardien kehittämisessä. Tutkimuksen rajoituksena on, että tutkimustulokset perustuvat vapaaehtoiseen varmentamiseen, sillä kestävyysraportoinnin pakolliseen varmennukseen liittyvää tutkimusta ei ole vielä saatavilla.

Tämä artikkeli rakentuu seuraavasti. Ensin käsitellään lyhyesti vastuullisuusraportointiin ja varmennukseen liittyviä keskeisimpiä käsitteitä ja laatuun liittyviä tutkimuksia. Sen jälkeen analysoidaan valittujen viime vuosina julkaistujen tutkimusartikkeleiden tuloksia. Viimeksi esitellään keskeiset tulokset ja johtopäätökset.

² IAASB:n ja uudistetun ISAE 3000 standardin mukaan rajoitettu varmuus määritellään seuraavasti: Tarpeellinen määrä tarkoitukseen soveltuvaa evidenssiä tarvitaan, jotta saadaan hankituksi rajoitettu varmuus toimeksiannon suorittajan johtopäätöksen tueksi (IAASB 2021, 12 (a) b, s. 131). Rajoitetun varmuuden antava toimeksianto on ... varmennustoimeksianto, jossa sen suorittaja pienentää toimeksiantoriskin toimeksiannon olosuhteissa hyväksyttävälle tasolle mutta jossa tämä riski on suurempi kuin kohtuullisen varmuuden antavassa toimeksiannossa, perustaksi sellaisen johtopäätöksen esittämiselle, jossa ilmaistaan, onko toimeksiannon suorittajan tietoon tullut seikkaa, joka antaa (tai seikkoja, jotka antavat) hänelle syyn uskoa, että kohdetta koskeva tieto on olennaisesti virheellinen. Rajoitetun varmuuden antavassa toimeksiannossa suoritettavat toimenpiteet ovat luonteeltaan, ajoitukseltaan ja laajuudeltaan rajoitettuja verrattuna kohtuullisen varmuuden antavaan toimeksiantoon, mutta ne on suunniteltu tuottamaan varmuustaso, joka on toimeksiannon suorittajan ammatillisen harkinnan mukaan mielekäs (IAASB 2021, 12 (a) b, s. 131).

Vastuullisuusraportoinnin ja varmennuksen viitekehys

Alan kirjallisuudessa on käsitelty vastuullisuusraportoinnin laadun monimutkaisuutta ja subjektiivisuutta (Gray & Milne 2015; Helfaya & Whittington 2019). Vaikuttavuutta tapaa tai määritelmää laadun mittaamiselle ei ole olemassa. Monissa varhaisissa tutkimuksissa erillisen vastuullisuusraportin julkaiseminen nähtiin esimerkkinä raportoinnin korkeasta laadusta (Dhaliwal ym. 2014). Yksi yleisimmistä kirjallisuudessa omaksutuista raportoinnin laadun mittareista on julkaistun tiedon määrää, mutta se on vain yksi ulottuvuus (Fiandrino ym. 2022). Euroopan komissio (2013) totesi ongelmiksi puutteet raportoinnin avoimuudessa sekä raportoidun tiedon määrässä ja laadussa. Tiedon laadullinen puute tarkoittaa, että tiedot eivät ole riittävän olennaisia, tarkkoja, oikea-aikaisia, selkeitä, vertailukelpoisia ja luotettavia. Tieto on myös luonteeltaan subjektiivista ja siihen liittyy erilaisia käsityksiä ja useita intressejä (Helfaya & Whittington 2019). Lisäksi narratiivisen raportoinnin laatu vaatii lukijalta pohdiskelua yritysraportoinnin tarkoituksesta (Michelon ym. 2021).

Ei-taloudellisten tietojen varmennuksella tarkoitetaan varmennustoimeksiantoa, jossa kolmannen osapuolen varmuuden antaja palkataan varmentamaan ei-taloudellisen tiedon raportointia (Farooq ja De Villiers 2020). Varmennuspalvelun antajan on säilytettävä riippumattomuutensa ja objektiivisuutensa, ja tämä voi sanella varmennuksen laadun (Green ym. 2017). IAASB:n mukaan varmennuksen toimeksianto määritellään seuraavasti:

Toimeksianto, jossa sen suorittaja pyrkii hankkimaan tarpeellisen määrän tarkoitukseen soveltuvaa evidenssiä esittääkseen johtopäätöksen, jonka tarkoituksena on lisätä aiottujen käyttäjien – muiden kuin vastuussa olevan osapuolen – luottamusta kohdetta koskevaan tietoon (toisin sanoen lopputulokseen, joka on saatu mittaamalla kohde kriteerejä käyttäen tai arvioimalla sitä kriteerien perusteella) (IAASB 2021, 12 (a), s. 130).

Varmennustoimeksiannot luokitellaan kohtuullisen varmuuden tai rajoitetun varmuuden antavaan toimeksiantoon. Varmennusprosessissa varmentajan on harkittava, pyritäänkö varmennuksella saavuttamaan rajoitettu vai kohtuullinen varmuus. Kohtuullisen varmuuden tavoittelu vähentää varmennusriskiä ja johtaa positiivisiin lausuntoihin, kun taas rajoitetun varmuuden tapauksessa varmennusriski pysyy hyväksyttävällä tasolla ja johtaa negatiiviseen lausuntoon (Fuhrmann ym. 2017; TTL, 5 a §). Rajoitettu varmuus merkitsee tilintarkastusriskin alentamista hyväksyttävän alhaiselle tasolle, kun taas kohtuullisessa varmuudessa riski alennetaan erittäin alhaiselle tasolle (Yan ym. 2022). Rajoitettu ja kohtuullinen varmuus eroavat toisistaan paitsi riskien huomioon ottamisessa ja niihin vastaamisessa, myös varmennustoimenpiteiden luonteessa ja laajuudessa. Rajoitetun varmuuden toimeksiannossa tehtävien toimenpiteiden laajuus on suppeampi kuin kohtuullisen varmuuden toimeksiannoissa (Suomen Tilintarkastajat 2022.).

Kansainvälisen Tilintarkastajaliiton (IFAC) sekä The American Institute of Certified Public Accountants (AICPA) & The Chartered Institute of Management Accountantsin (CIMA) yhteisen raportin mukaan 69 % maailman suurimmista yrityksistä hankki varmennuksen ainakin osalle vastuullisuusraportointitiedoistaan vuonna 2022. Tämä osoittaa nousevaa trendiä, mutta varmuuden taso oli yleensä rajoitettu (IFAC 2024.). Myös Suomessa on ollut tavanomaista suorittaa varmennus rajoitetun varmuuden tasolla. Tällä hetkellä ainoastaan Stora Enso on jo useiden vuosien ajan noudattanut kohtuullisen varmuuden tasoa scope 1- ja scope 2 -päästöjen osalta (Suomen Tilintarkastajat 2022.).

Fuhrmann ja muut (2017) korostavat, että rajoitetun varmuuden varmennusprosessi ei ole aina riittävä. Ballou ja muut (2018) lisäävät, että rajoitetulla varmuudella toteutetut varmennukset eivät välttämättä paranna merkittävästi raporttien luotettavuutta ja laatua. Toisaalta yrityksille rajoitetun varmuuden lausunnon hankkiminen on ollut taloudellisesti edullisempaa, ainakin nykyisessä markkinatilanteessa. Varmennuksen kustannukset riippuvat kuitenkin yrityksen erityispiirteistä, kuten sen koosta, toimialasta ja toiminnan monimutkaisuudesta. Uuden kestävyysraportointidirektiivin mukaan tilintarkastajien tulee varmentaa yrityksen kestävyysraportointi vähintään rajoitetun varmuuden tasolla. Pitkällä aikavälillä tavoitteena on kuitenkin kohtuullinen varmuus, joka vastaa taloudellisten tietojen tilintarkastuksen tasoa (Euroopan Komissio 2022). Olemassa oleviin varmennusvaatimuksiin, ja erityisesti kohtuullisen varmuuden pitkäaikaiseen tavoitteeseen, saattaa kuitenkin tulla merkittäviä muutoksia, jos Euroopan komission vuonna 2025 julkaisema *Omibus*-paketti astuu voimaan (Suomen Tilintarkastajat 2025).

Vastuullisuusraporttien laatu

Viime vuosien aikana keskustelu vastuullisuusraportoinnin luotettavuudesta on kasvanut. Yleisesti ottaen raporttien luotettavuutta ja uskottavuutta ei pidetä kovinkaan korkeana (Laine ym. 2021). Useat tutkijat ovat todenneet, että vaikka vastuullisuusinformaation määrä on lisääntynyt, informaation luotettavuus ei ole parantunut (Dando & Swift 2003; Krasodomska ym. 2023). Vastuullisuusraportointi ei myöskään täytä sidosryhmien vastuullisuusinformaation tarpeita. Lisäksi ei-taloudellisten tietojen raportit ovat usein luonteeltaan symbolisia lisäämättä merkittävästi vastuullisuutta (Aureli ym. 2019). Osittain siksi sidosryhmien luottamus yritysten kykyyn toimia vastuullisesti ei ole parantunut.

On myös nostettu esille yrityksen todellisten ja olennaisten vastuullisuusongelmien sekä raportoidun informaation välisiä eroavuuksia. Boiral ja muut (2019) väittävät, että vastuullisuusraportin informaatio ei aina ole GRI-standardien mukaista ja että yritykset valikoivat raportoitavat asiat. Siksi raportoitu informaatio saattaa olla harhaanjohtavaa. Sidosryhmät ovat huolissaan viher-, pinkki- ja valkopesusta, mikä tarkoittaa vastuullisuusraportointia ympäristö- ja sosiaalisten toimien kaunistelemiseksi (Laine ym. 2021). Viherpesussa yritykset korostavat ympäristöystävällisyyttään, vaikka käytännön toimenpiteet eivät aina vastaa raportoitua tietoa (Lyon & Montgomey 2015). Samoin pinkki- ja valkopesussa korostetaan valikoidusti positiiv-

visia asioita, jättäen negatiiviset vaikutukset pienemmälle huomiolle. Vastuullisuusraportointi ei siis sinänsä riitä lisäämään sidosryhmien luottamusta raportointiin (Boiral ym. 2020).

Euroopan komissio on myös havainnut puutteita yritysten ei-taloudellisten tietojen raportoinnissa, kuten määrä-, laatu- ja vertailukelpoisuusongelmia. Epäselvät ohjeet ja tarkkojen kriteerien puute ovat johtaneet yritysten epäjohtonmukaiseen raportointiin ja olennaisen informaation poisjättämiseen. Yritysten raportit keskittyvät usein vain positiivisiin asioihin ja jättävät vähemmälle kattavan riskienhallinnan, ihmisoikeuksien ja korruption käsittelyn. Lisäksi keskeisiä suorituskykymitareita (KPI) käytetään hyvin rajoitetusti (Euroopan komissio 2022.). Vastauksena näihin puutteisiin komissio toimeenpani kestävyysraportointidirektiivin, jossa edellytetään riippumatonta varmennusta kestävyysraportoinnin läpinäkyvyyden parantamiseksi.

Vastuullisuusraporttien varmennus ja sen laatu

Ei-taloudellisten tietojen raportoinnin luotettavuus liittyy tiiviisti varmennuksen laatuun. Ulkoinen varmennus nähdään tärkeänä keinona lisätä luotettavuutta. Varmennus on kuitenkin haastavaa sekä varmennuksen tarjoajalle että raportoivalle yritykselle (Yan ym. 2022). Yanin ja muiden (2022) mukaan varmennuksen haasteet ovat infrastruktuurin, standardien ja ohjeiden sekä normien puute. Myös EU-maiden epäyhtenäiset varmennusvaatimukset rajoittavat uskottavuutta ja saattavat johtaa epäjohtonmukaisiin käytäntöihin (Yan ym. 2022). Lisäksi standardoitujen varmennusvaatimusten puuttumisen on katsottu haittaavan ei-taloudellisten tietojen raportoinnin objektiivista varmistamista. Laadulliset, narratiiviset ja suhteellisen pitkät raportit vaikeuttavat entisestään varmentamista (Fiandrino ym. 2022.).

Signalointiteorian mukaan yritykset käyttävät vastuullisuusraportointia ja vapaaehtoista varmennusta sosiaalisen ja ympäristöllisen sitoutumisen indikaattoreina. Yritykset, joilla on vahvat kestävä kehityksen käytännöt, käyttävät varmennusta maineensa vahvistamiseen, kun taas heikommin menestyneet voivat hakea varmennuksesta varmuutta uskottavuuden lisäämiseksi (Krasodomska 2023). Aiemmat tutkimukset kuitenkin osoittavat, että varmennuksen kysyntä vaihtelee yrityksen toimialan, koon, taloudellisen suorituskyvyn ja ympäristövaikutusten mukaan (Ackers & Eccles 2015). Suuret ja taloudellisesti vahvat yritykset, joilla on kattavat vastuullisuusraportit, ovat halukkaampia hakemaan varmennusta (Braam & Peters 2018). Varmennuksen käyttö on yleisempää sidosryhmälähtöisissä maissa³, joissa on vahva oikeudellinen toimintaympäristö (Krasodomska 2023; Zhou ym. 2016).

³ Sidosryhmälähtöisen ajattelun lähtökohtana on laajemman etupiirin kuin pelkästään osakkeenomistajien huomioiminen. Tällaisissa maissa yritysten ja organisaatioiden toiminnassa korostetaan laajempaa sosiaalista ja ympäristövastuuta sen sijaan, että vain maksimoitaisiin osakkeenomistajien taloudellista hyötyä (Kuosmanen 2017.). Pohjoismaat ja monet muut eurooppalaiset maat luokitellaan sidosryhmälähtöisiksi maiksi.

Lisäksi sosiaalisesti ja ympäristöllisesti merkittävillä toimialoilla toimivat yritykset hakevat varmennusta useammin (Simoni ym. 2020). Myös Datt ja muut (2018) päättelevät, että yritykset, joilla on hiilidioksidipäästöjen vähentämisoitteita ja korkeammat hiilidioksidipäästöjen määrät, hakevat yleensä vapaaehtoista varmennusta. Eurooppalaisten yritysten aineistoa käyttäen, Hummel ym. (2019) osoittavat, että vastuullisuutta mittaava suorituskyky korreloi negatiivisesti varmennusprosessin syvyyden kanssa. Tulos tarkoittanee, että vastuullisuuden eri osa-alueilla heikosti suoriutuvat yritykset suosivat syvällisiä varmennuspalveluja vahvistaakseen vastuullisuuteen liittyviä sisäisiä järjestelmiään ja prosessejaan (Hummel ym. 2019). Jopa käsitys siitä, että varmennetut vastuullisuusraportit ovat luotettavampia kuin varmistamattomat, voi vähentää yritysten vastuullisuusraportteihin liittyvien oikeustoimien riskejä (Tsang ym. 2023).

Aiemmat tutkimukset ovat muun muassa keskittyneet varmennustarjoajien antamaan varmennuksen laatuun. Kansainvälisten tilintarkastusyhtiöiden (niin kutsuttujen Big 4-yritysten) varmennuksen laatua pidetään yleensä korkeampana kuin insinööri- ja konsultointiyhtiöiden varmennusta (Mock ym. 2007; Perego 2009). Tämä johtuu osittain Big 4-yritysten vahvasta brändistä, asiantuntemuksesta ja markkinatuntemuksesta (Hodge ym. 2009; Martínez-Ferrero ym. 2018). Toisaalta muut varmennustarjoajat antavat enemmän suosituksia ja sisällyttävät usein havaintoja yrityksen prosesseista ja järjestelmistä, joita sidosryhmät voivat pitää informatiivisimpina (Perego 2009; Deegan ym. 2006; Hodge ym. 2009). Tilintarkastajan pätevyyttä vastuullisuusraportoinnin varmentamisessa on myös kyseenalaistettu (Dumay ym. 2017; Gray 2000; Wallage 2000). De Beelde ym. (2015) kuitenkin toteavat, ettei varmennustarjoajan valinnalla ole aina merkittävää vaikutusta varmennuksen laatuun. Laajempi tarjonta ei itsessään takaa laadukkaampaa palvelua (De Beelde & Tuybens 2015).

Edellisestä voidaan todeta, että varmennus vaikuttaa positiivisesti raporttien uskottavuuteen ja vähentävän vääran informaation riskiä (Dando & Swift 2003; Boiral ym. 2020; KPMG 2022; Yan ym. 2022). Kestävyysraportoinnin varmennuksen merkitys on myös kasvanut yritysten pyrkiessä parantamaan vastuullisuusraportointinsa läpinäkyvyyttä ja luotettavuutta (Martínez-Ferrero ym. 2018). Kuitenkin varmennuksen laatu sekä sen yhteys raportoinnin luotettavuuteen ja koettuun laatuun ovat monimutkaisia kysymyksiä, jotka liittyvät läheisesti sekä varmennustarjoajan valintaan että varmennusprosessin laajuuteen.

Tutkimusmenetelmä

Tämän kirjallisuuskatsauksen tavoitteena on tarkastella vastuullisuusraportoinnin ja varmennuksen laadun viimeisimpiä tutkimuksia sekä tarjota niiden pohjalta yhteenveto keskeisistä löydöksistä. Tässä hyödynnetään kuvailevaa kirjallisuuskatsausta, joka on yksi yleisimmin käytetyistä lähestymistavoista aiemman tutkimus-

tiedon kartoittamiseen. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus tarjoaa yleiskuvan aiheesta ilman tarkkoja ja tiukkoja menetelmällisiä rajoituksia. Tässä lähestymistavassa käytetty aineisto voi olla laaja-alainen ja tutkimuskysymykset ovat yleensä väljemmin määriteltyjä kuin esimerkiksi systemaattisessa katsauksessa tai meta-analyysissä. Katsauksen menetelmänä tutkija yhdistelee ja kuvailee aiempien tutkimusten tuloksia järjestelmällisesti, tarjoten näin ajankohtaista tietoa tutkimuskentän nykytilasta. Tämä lähestymistapa on erityisen hyödyllinen kokonaiskuvan luomisessa ja tutkimuskentän kehityksen hahmottamisessa, vaikka se ei tarjoakaan syvällistä analyttistä tulkintaa. (Salminen 2023, s. 11–15.).

Aineiston keräämisessä hyödynnettiin Scopus-tietokantaa⁴. Hakutermeinä käytettiin seuraavia käsitteitä: *sustainability (ESG) reporting / quality ja ESG(CSR) assurance / quality*. Aineiston valinnalle asetettiin kolme keskeistä kriteeriä, eli artikkelit: 1) on julkaistu korkealaatuisissa laskentatoimen alan tieteellisissä aikakauslehdissä, 2) käsittelevät vastuullisuusraportoinnin tai varmennuksen laatua, ja 3) on julkaistu vuoden 2015 jälkeen. Tutkimuksen fokusta pyrittiin tarkentamaan rajaamalla artikkelit korkeatasoisiin laskentatoimen aikakausjulkaisuihin ja lisäksi edellyttämällä, että ne sisältävät empiirisiä tutkimustuloksia. Artikkelien valinta painottui viime vuosien julkaisuihin, jotta tarkastelu perustuisi mahdollisimman ajankohtaiseen tutkimustietoon. On kuitenkin huomioitava, että vaikka artikkelit on julkaistu vuonna 2015 tai sen jälkeen, julkaisemisprosessin pituuden vuoksi niiden sisältämä tutkimusaineisto saattaa olla huomattavasti vanhemmalta ajanjaksolta.

Lopullinen aineisto ja sen ominaisuudet on esitetty taulukossa 1. Taulukko mahdollistaa valikoitujen artikkeleiden tiiviin tekstimuotoisen kuvauksen. Sarakeotsikot ovat seuraavat: kirjoittaja(t), julkaisuvuosi ja aikakauslehti, aineiston konteksti⁵ ja vuodet, tutkimuksen aihe, käytetty menetelmä (kvalitatiivinen tai kvantitatiivinen) sekä keskeiset tulokset. Seuraavassa luvussa artikkelit esitellään tarkemmin julkaisuvuoden mukaisessa kronologisessa järjestyksessä.

Uudempiä tutkimustuloksia

Artikkeli 1: Michelin, Pilonato & Ricceri (2015)

Michelonin ja muiden (2015) tutkimus on ensimmäisiä tutkimuksia, jossa tarkastellaan tiettyjen vastuullisuusraportointikäytäntöjen ja raportoinnin laadun välistä yhteyttä. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, liittyvätkö kolme vastuullisuusraportoinnin käytäntöä: erilliset vastuullisuusraportit, varmennus ja GRI-ohjeistusten

⁴ Scopus® on Elsevierin tarjoama viitetietokanta, joka sisältää vertaisarvioidun kirjallisuuden lisäksi ammattijulkaisuja, konferenssijulkaisuja, patenttitietoja ja verkkosivustoja. Scopusin tietokanta on yksi maailman suurimmista, kattavimmista ja luotetuimmista akateemisista tietokannoista.

⁵ Barthin ja muiden (2017) mukaan Etelä-Afrikka otti käyttöön pakollisen vastuullisuusraportoinnin integroidun raportoinnin muodossa jo vuonna 2010. Siksi Etelä-Afrikkaan liittyviä artikkeleita (taulukon No 3 ja 4) voidaan pitää relevantteina.

noudattaminen, korkeampaan vastuullisuusraportoinnin laatuun? Mikäli liittyvät, tämä kuvastaisi aitoa vastuullisuuslähestymistapaa symbolisten toimien sijaan, joiden tarkoituksena on ainoastaan parantaa yrityksen julkikuvaa. Tutkimus perustuu legitimititeettiteoriaan, jonka mukaan organisaatiot toteuttavat toimenpiteitä legitimitietin saavuttamiseksi tai säilyttämiseksi. Tutkijat erottavat yritysten kaksi lähestymistapaa: 1) aidon vastuullisuusperiaatteisiin sitoutuvan tavan, jossa yritykset tekevät todellisia muutoksia yhteiskunnallisten normien mukaisesti, ja 2) symbolisen tavan, jossa toimenpiteet ovat pääasiassa yritysten imagoa vahvistavia.

Michelonin ja muiden (2015) tutkimuksessa käytettiin kvantitatiivista lähestymistapaa. Tutkijat kehittivät moniulotteisen raportoinnin laatukeyhksen (laatumittarin) sosiaalisen ja ympäristöllisen raportoinnin laadun mittaamiseksi. Julkaistun tietomäärän lisäksi kehitetty laatumittari huomioi myös muita laatutekijöitä, kuten sisällön (mitä ja kuinka paljon tietoa annetaan), tiedon tyyppin (kvalitatiivinen, kvantitatiivinen, rahallinen) ja johdon suuntautumisen (yleisluontoinen vai sitoutunut lähestymistapa).

Otokseen valittiin 112 brittiläistä yritystä kolmen vuoden ajalta (2005–2007). Tutkijat käyttivät OLS-regressioanalyysia vuosikohtaisilla kiinteillä efekteillä tutkiesaan kolmen vastuullisuuskäytännön (erilliset raportit, varmennus, GRI-ohjeistus) ja vastuullisuusraportoinnin välistä suhdetta. Tutkijat esittävät hypoteesin, että aidosti vastuullinen lähestymistapa yhdistäisi edellä mainitut kolme vastuullisuuskäytäntöä korkeampaan raportoinnin laatuun, kun taas symbolisella lähestymistavalla ei vastaavaa yhteyttä ole havaittavissa.

Tulokset osoittivat, että yritykset, jotka olivat omaksuneet kolme vastuullisuusraportoinnin käytäntöä, eivät keskimäärin tuottaneet korkealaatuisempaa tietoa. Varmennuksen ja GRI-ohjeistusten käyttö ei ollut yhteydessä vastuullisuusraporttien laatuun tai määrään. Tutkijat tulkitsevat vastuullisuusraportointikäytäntöjen ja raportoinnin laadun välisen tilastollisesti merkitsevän yhteyden puutteen osoituksena siitä, että kyseisiä käytäntöjä omaksutaan todennäköisemmin symbolisina keinoina yrityskuvan hallintaan, eikä niillä ole merkittävää vaikutusta vastuullisuusprosessin parantamiseen.

Koska otos on suhteellisen pieni, tutkijat ehdottavat jatkotutkimusta, jossa otos laajennettaisiin maantieteellisesti ja ajallisesti, tarkastellen eri toimialoja. Lisäksi voitaisiin kehittää raportoinnin laadun mittaria lisäämällä siihen uusia ulottuvuuksia, kuten sidosryhmäyhteistyö ja narratiivinen analyysi. Jatkotutkimuksen aiheena voisi myös olla olennaisuuden rooli vastuullisuusraportoinnissa.

Taulukko 1. Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen aineisto ja sen ominaisuudet.

Kirjoittaja(t); julkaisuvuosi; aikakauslehti	Aineiston konteksti; vuodet	Tutkimusaihe	Käytetty menetelmä	Keskeiset tulokset
1. Michelon, Pilonato & Ricceri (2015) ; <i>Critical Perspectives on Accounting</i>	112 brittiläistä yritystä vuosilta 2005-2007	Vastuullisuusraportoinnin laadun mittaaminen kehitetyn laatumittarin avulla.	Kvantitatiivinen	Kolme vastuullisuusraportoinnin käytäntöä omaksunutta yritystä eivät keskimäärin tuottaneet korkealaatuisempaa tietoa. Varmennuksen ja GRI-ohjeistusten käyttö ei ollut yhteydessä vastuullisuusraporttien laatuun tai määrään
2. Ballou, Chen, Grenier & Heitger (2018) ; <i>Journal of Accounting and Public Policy</i>	KPMG:n kyselyaineistoa vuosilta 2011 ja 2013	Vastuullisuusraportoinnin varmentaminen ja sen mahdollinen yhteys raportoinnin laatuun.	Kvantitatiivinen	Positiivinen yhteys vastuullisuusraportoinnin varmentamisen sekä virhe- että ei-virhekorjausten todennäköisyyden välillä. Varmennusprosessit parantavat vastuullisuusraportointia tunnistamalla ja korjaamalla epätarkkuuksia.
3. Maroun (2019) ; <i>Journal of Accounting and Public Policy</i>	Etelä-Afrikan 50 suurinta pörssiyritystä vuosilta 2010–2016	Ulkoinen varmennus ja sen mahdollinen yhteys integroitujen vastuullisuusraporttien laatuun.	Kvantitatiivinen	Positiivinen yhteys ulkoisen varmennuksen ja vastuullisuusraporttien laadun välillä, erityisesti silloin, kun varmennuksen tarjoaa Big 4-yritys.
4. Prinsloo & Maroun (2021) ; <i>Sustainability Accounting, Management and Policy Journal</i>	50 suurinta Johannesburg Stock Exchange (JSE) -listattua yritystä, vuosina 2013–2017	Varmennuksen laadun mittaaminen kehitetyn CAQ-indeksin avulla. Indeksit huomioi sekä sisäiset että ulkoiset varmentustavat.	Kvalitatiivinen sisällönanalyysi	CAQ-indeksi nousi hitaasti vuosina 2013–2017. Ulkoinen varmennus oli yleisintä, kun taas sisäistä tarkastusta, erityisesti tarkastuskomiteoita, käytettiin vähemmän.
5. Fiandrino, Gromis di Trana, Tonelli & Lucchese (2022) ; <i>Journal of Applied Accounting Research</i>	57 tieteellistä artikkelia vuosilta 2016–2021 ja 110 Euroopan komission saatua dokumenttia ei-taloudellisen tiedon tarkistuksen julkisesta kuulemisesta	Analyysi ei-taloudellisen tiedon raportoinnin laadusta.	Kvalitatiivinen sisällönanalyysi, pohjautuen Aurelin ja muiden (2019) viitekehykseen	Ei-taloudellisen tiedon sisältöä on parannettava tarkentamalla olennaisuuskäsitettä integroimalla taloudellisten ja ei-taloudellisten tietojen raportointia sekä lisäämällä raportoinnin standardointia vertailukelpoisuuden parantamiseksi.
6. Luo, Tang, Fan & Ayers (2023) ; <i>Accounting & Finance</i>	Carbon Disclosure Project (CDP) -hankkeeseen kuuluvat 9902 yritysvuositarkkailua 38 maasta vuosina 2010–2020	Yritysten hiilijalanjäljen varmentaminen ja sen mahdollinen yhteys kasvihuonekaasupäästöjen raportoinnin laatuun.	Kvantitatiivinen	Positiivinen yhteys hiilijalanjäljen varmentamisen ja kasvihuonekaasupäästöjen raportoinnin laadun välillä, joka on vahvempi sidosryhmäkeskeisissä maissa

Artikkeli 2: Ballou, Chen, Grenier & Heitger (2018)

Balloun ja muiden (2018) tutkimus analysoi yritysten vastuullisuusraportoinnin varmentamisen yhteyttä raportoinnin laatuun. Tutkimuksessa vertaillaan erityisesti tilintarkastusyriyten ja muiden kuin tilintarkastusyriyten tehokkuutta varmentajina. Tavoitteena on tutkia varmentamisen, varmentajatyypin (tilintarkastaja vai muu tarkastaja) sekä vastuullisuusraportteihin tehtyjen oikaisujen ja korjausten (*restatements*) välistä yhteyttä. Tutkijat pitävät tehtyjä oikaisuja ja korjauksia "hyvinä" ja positiivisena edistysaskeleena vastuullisuusraportin laadun ja tehokkuuden parantamiseksi.

Tutkimuksessa käytetään KPMG:n kyselyaineistoa vuosilta 2011 ja 2013. KPMG (2011) mukaan nämä oikaisu nähdään osana vastuullisuusraportoinnin "kypsyamisprosessia", eli raportoinnin kehittämistä. Lisäksi tutkijat olettavat, että varmentaminen johtaa sekä virheiden korjauksiin (virhekorjaukset) että raportoinnin menetelmien kehittymiseen (ei-virhekorjaukset). Hypoteesina on, että tilintarkastajat ovat asiantuntemuksensa ansiosta varmentamisessa ja numeerisessa tarkkuudessa parempia kuin muut tarkastajat.

Tutkimustuloksena on tilastollisesti merkitsevä positiivinen yhteys vastuullisuusraportoinnin varmentamisen sekä virhe- että ei-virhekorjausten todennäköisyyden välillä. Tämä tulos viittaa siihen, että varmentamisprosessit parantavat vastuullisuusraportointia tunnistamalla ja korjaamalla epätarkkuuksia sekä edistämällä määritelmien, laajuuksien ja menetelmien päivityksiä. Tämä tulos pätee varmentajatyypistä riippumatta. Tutkijat toteavat myös, että varmentamisen positiivinen vaikutus on vahvempi, kun varmentajana toimii tilintarkastusyriyten. Erityisesti ensimmäisissä toimeksiannoissa tilintarkastusyriyten tunnistavat ja korjaavat virheitä merkittävästi todennäköisemmin, mikä osoittaa niiden parempaa kykyä havaita ja ehkäistä epätarkkuuksia verrattuna muihin kuin tilintarkastusyriyksiin. Lisäksi varmentamisen vaikutus virhekorjauksiin näyttää olevan asteittainen eikä välitön. Tilintarkastusyriyten käyttäminen varmentajina osoittaa välitöntä positiivista vaikutusta virheiden korjaamisessa, ja niiden toistuvat toimeksiannot johtavat tulevien virheiden vähenemiseen.

Yhteenvetona voidaan todeta, että tutkimuksen tulokset tukevat vahvasti hypoteesia, jonka mukaan vastuullisuusraportoinnin varmentaminen nostaa raportoinnin laatua, erityisesti silloin, kun tilintarkastusyriyten tarjoavat varmistamisen. Tutkimus korostaa varmentamisen merkitystä virheiden tunnistamisessa ja korjaamisessa sekä raportointimenetelmien kehittymisessä. On myös havaittavissa, että pelkkä GRI-standardien käyttö (ilman varmennusta) ei riitä takaamaan korkealaatua vastuullisuusraportointia. Mainittakoon, että tutkimusaineisto on suhteellisen vanha, joten jatkotutkimus olisi varmasti paikallaan.

Artikkeli 3: Maroun (2019)

Marounin tutkimusartikkeli (2019) tarkastelee ulkoisen varmennuksen yhteyttä integroitujen vastuullisuusraporttien laatuun. Tutkimuksen taustalla on empiirisen tutkimuksen vähäisyys tällä alalla, huolimatta siitä, että standardien asettajat ja

sidosryhmät ovat korostaneet integroitujen raporttien varmennuksen merkitystä. Tutkimus perustuu agenttiteoriaan ja olettaa, että ulkoinen varmennus vähentää informaatioepäsymmetriaa ja parantaa raporttien luotettavuutta, samaan tapaan kuin taloudellisen tiedon ja tilinpäätösten tilintarkastukset. Tutkimuksessa huomioidaan myös vastuuperiaatteet (olennaisuus, osallistavuus, reagointikyky) sekä erilaiset varmuuden tasot (kohtuullinen ja rajoitettu).

Tutkimuksessa käytetään kvantitatiivista lähestymistapaa. Siinä testataan kolme hypoteesia useiden regressiomallien avulla. Hypoteesit esittävät, että ulkoinen varmennus (H1), kohtuullisen varmuuden taso (H2) ja Big 4 -yrityksen toimiminen varmennuspalvelun tarjoajana (H3) vaikuttavat positiivisesti integroitujen vastuullisuusraporttien laatuun. Otokseen kuuluu Etelä-Afrikan 50 suurinta pörssiyritystä vuosilta 2010–2016. Selitettävänä muuttujana käytetään Ernst & Youngin laatimaa integroitujen raporttien laatupisteytystä.

Tutkimustulokset osoittavat positiivisen yhteyden ulkoisen varmennuksen ja vastuullisuusraporttien laadun välillä, erityisesti silloin, kun varmennuksen tarjoaa Big 4-yritys. Eniten vastuullisuusraporttien laatuun vaikuttavat toimeksiannot ovat niitä, jotka kattavat laajasti sosiaalisen ja ympäristön vastuullisuuden. Odotuksista poiketen varmuuden taso (kohtuullinen vs. rajoitettu) ei vaikuttanut merkitsevästi vastuullisuusraporttien laatuun. Tutkimuksessa huomioitiin yrityksen koko, raportoinnin tiheys, toimialan vaikutus ja taloudellinen tulos. Tulokset osittavat, että edellä mainitut tekijät olivat vähemmän tilastollisesti merkitseviä kuin varmennus.

Tutkimus tarjoaa empiiristä näyttöä ulkoisen varmennuksen ja integroitujen vastuullisuusraporttien laadun yhteydestä, erityisesti Etelä-Afrikan raportointiympäristössä. Lisäksi tutkimus korostaa varmennettujen vastuullisuusraporttien tyyppin ja varmennuksen antajan roolin merkitystä. Tutkimuksen rajoituksia ovat keskittyminen yhteen maantieteelliseen alueeseen ja tiettyyn laatupisteytysjärjestelmään. Tulevassa tutkimuksessa tulisi tarkastella muita maantieteellisiä alueita, varmennusraporttien laatua ja niitä parantavia mekanismeja sekä varmennuskäytäntöjen laadullisia näkökulmia.

Artikkeli 4: Prinsloo & Maroun (2021)

Prinsloon ja Marounin (2021) tutkimusartikkeli käsittelee yritysten käyttämiä varmennustapoja (sisäisiä ja ulkoisia) integroidun ja vastuullisuusraportoinnin luotettavuuden vahvistamiseksi. Tutkijat ehdottavat yhdistettyä lähestymistapaa varmennukseen, joka voisi sisältää perinteisen ulkoisen varmennuksen, sisäisen tarkastuksen ja erityyppisten sisäisen valvonnan ja tarkastuksen samanaikaisen käytön. Tutkimus perustuu hyvän hallintotavan koodistoon, varmennusstandardeihin (ISAEs, AA1000AS) sekä vastuullisuusraportoinnin vapaaehtoista varmennusta koskevaan kirjallisuuteen. Tutkijat luovat yhdistetyn varmennuksen laatua mittaavan (CAQ, eli *Combined Assurance Quality*) -indeksin. Indeksien teoreettinen perusta pohjautuu hallituksen vastuuseen luotettavan raportoinnin varmistamisessa sekä useiden varmentamislähteiden (sisäinen valvontajärjestelmä, sisäinen tarkastus,

ulkoinen tarkastus, ESG-asiantuntijat) synergiaikutukseen. Tutkimuksen tavoitteena on osoittaa, kuinka CAQ vaihtelee yritysten välillä.

Tutkimusmenetelmänä käytetään kvalitatiivista sisällönanalyysiä. Tutkimukseen on valittu 50 suurinta *Johannesburg Stock Exchange* (JSE) -listattua yritystä, jotka ovat julkaisseet erilaisia vastuullisuusraportteja tai -tietoja vuosina 2013–2017. Tiedot on kerätty integroiduista raporteista, vastuullisuusraporteista ja yritysten verkkosivuilta. CAQ lasketaan yhdistelmämittarilla, joka sisältää kuusi elementtiä: hallituksen vastuu, tarkastajatyypit (sisäinen/ulkoinen tarkastaja ja varmentajatyypit), varmuuden taso (rajoitettu tai kohtuullinen), varmennuksen kattavuus (laaja tai suppea sisältö), käytetyt varmennusmenetelmät sekä varmennusraportin vastaanottaja. CAQ:n muutoksia ajan kuluessa analysoidaan ei-parametrisilla testeillä.

Tutkimuksessa havaittiin, että CAQ-indeksi nousi hitaasti vuosina 2013–2017 ja että CAQ-pisteet pysyivät yleisesti ottaen suhteellisen matalina. Ulkoinen varmennus oli yleisintä, kun taas sisäistä tarkastusta, erityisesti tarkastuskomiteoita, käytettiin vähemmän. Suurin osa varmennustoimista kohdistui yksittäisiin raportteihin, ei raporttien taustalla oleviin järjestelmiin ja prosesseihin.

Tutkimuksessa esitellään uusi CAQ-mittari, joka tarjoaa viitekehysten integroidun ja vastuullisuusraportoinnin yhdistetyn varmennuksen laadun arviointiin. Tutkimus antaa myös empiiristä näyttöä yhdistetyn varmennuksen nykyisistä käytännöistä ja tuo esiin puutteita nykyisissä varmennuslähestymistavoissa. Tutkimuksen rajoitteena on keskittyminen tiettyyn maantieteelliseen alueeseen (Etelä-Afrikka) ja ainoastaan suuriin listattuihin yrityksiin. Tutkijat ehdottavat kansainvälisiä vertailuja. Muita ehdotuksia jatkotutkimukselle olisi tarkastella yhdistetyn varmennuksen determinantteja ja seurauksia, mukaan lukien CAQ:n ja erilaisten organisaatio-tekijöiden välinen suhde sekä sidosryhmien luottamus varmennusraportteihin.

Artikkeli 5: Fiandrino, Gromis di Trana, Tonelli & Lucchese (2022)

Fiandrino ja muiden (2022) tutkimus perustuu agenttiteoriaan, joka selittää informaatioepäsymmetriaa, sekä legitimititeettiteoriaan, joka puolestaan selittää yhteiskunnan painetta raportointiin. Tutkimuksen tavoitteena on tarjota ajankohtainen analyysi ei-taloudellisen tiedon raportoinnin laadusta. Tavoitteena on tunnistaa ei-taloudellisen tiedon laatua määrittävät ulottuvuudet, joita tarvitaan sääntelykehysten parantamiseksi ja läpinäkyvyyden lisäämiseksi.

Tutkimus on kirjallisuuskatsaus, jossa analysoidaan 57 tieteellistä artikkelia vuosilta 2016–2021 sekä 110 Euroopan komission saamaa dokumenttia ei-taloudellisen tiedon tarkistusta koskevasta julkisesta kuulemisesta. Tutkimusmenetelmä on kvalitatiivinen ja perustuu valittujen asiakirjojen sisällönanalyysiin. Analyysissä käytetään Aurelin ja muiden (2019) viitekehystä, jossa määritellään kahdeksan ei-taloudellisen tiedon laadun ulottuvuutta (täydellisyys, relevanssi, selkeys, vertailukelpoisuus, johdonmukaisuus, saatavuus, ajantasaisuus ja luotettavuus).

Tutkimus osoittaa, että useissa keskeisissä kysymyksissä akateemisten piirien ja toimijoiden välillä on vahva yhteisymmärrys, eli ei-taloudellisen tiedon sisältöä on parannettava. Tämä voidaan toteuttaa tarkentamalla olennaisuuskäsitettä (erityi-

sesti kaksinkertaisen olennaisuuden periaatteen avulla), integroimalla taloudellisten ja ei-taloudellisten tietojen raportointia sekä lisäämällä raportoinnin standardointia vertailukelpoisuuden parantamiseksi. Myös tulevaisuuteen suuntautuvan tiedon sekä vahvempien varmennusprosessien tarpeellisuus korostuu. Tämä tutkimus antaa myös systemaattisen yleiskuvan ei-taloudellisen tiedon raportoinnin moniulotteisista laatuvaatimuksista.

Artikkeli 6: Luo, Tang, Fan & Ayers (2023)

Luon ja muiden tutkimus (2023) tarkastelee yritysten hiilijalanjäljen varmentamisen ja kasvihuonekaasupäästöjen raportoinnin laadun välistä yhteyttä. Tavoitteena on ymmärtää, miten hiilijalanjäljen varmennus vaikuttaa kasvihuonekaasupäästöihin liittyvän tiedon uskottavuuteen ja luotettavuuteen. Tutkijat toteavat, että aiemmat tutkimukset ovat pääasiassa keskittyneet: kasvihuonekaasuvarmennuksen vapaaehtoisen käyttöönoton kannustimiin, varmentajan valintaan vaikuttaviin tekijöihin, tarkastajien rooliin yritysten sisäisessä kasvihuonekaasujen tarkastuksissa, kasvihuonekaasuraportoinnissa vaadittavaan asiantuntemukseen sekä kansainvälisen kasvihuonekaasuvarmennuksen standardin kehittämiseen. Tutkijat toteavat, että aiempi tutkimus kasvihuonekaasupäästöjen varmennuksen vaikutuksista raportoinnin laatuun on vähäistä.

Tutkimus pohjautuu kolmeen teoreettiseen näkökulmaan: 1) Uskottavuuden parantamiseen: kasvihuonekaasujen varmentaminen lisää raportoinnin uskottavuutta ja vahvistaa sidosryhmien luottamusta ilmastotietoihin. 2) Hallintoon: ulkoinen varmennus toimii valvontamekanismina, joka parantaa sisäisiä kasvihuonekaasupäästöjen raportointijärjestelmiä ja -käytäntöjä. 3) Signaaliin: yritykset, joiden raportointi on korkealaatuista, käyttävät varmennusta viestiäkseen sitoutumisestaan avoimuuteen ja uskottaviin vähentämistoimiin. Näiden kolmen näkökulman perusteella tutkijat ennustavat positiivista yhteyttä hiilijalanjäljen varmentamisen ja raportoinnin laadun välillä.

Tutkijat käyttävät kvantitatiivista lähestymistapaa ja regressiomallia (OLS). Otos muodostuu 9902 yritysvuositarakkailusta 38 maasta (1700 ainutlaatuista yritystä), jotka osallistuivat *Carbon Disclosure Project* (CDP) -hankkeeseen vuosina 2010–2020. Tutkimustulokset osoittavat tilastollisesti merkitsevän positiivisen yhteyden hiilijalanjäljen varmentamisen ja kasvihuonekaasupäästöjen raportoinnin laadun välillä. Tämä yhteys on vahvempi sidosryhmälähtöisissä maissa ja linjassa aiemman tutkimuksen kanssa, jonka mukaan sidosryhmät vaativat laadukkaampaa kasvihuonekaasupäästöjen raportointia näissä maissa. Tutkimuksessa on huomioitu useita kontrollimuuttujia, kuten yrityksen koko, velkaantumisaste, ympäristösuorituskyky ja hallinto.

Tämä tutkimus on ensimmäinen, jossa voidaan osoittaa hiilijalanjäljen varmentamisen ja kasvihuonekaasupäästöjen raportoinnin välinen yhteys. Tulos edistää ymmärrystä hiilijalanjäljen varmentamisen roolista uskottavuuden, hallinnon ja signaloinnin näkökulmista. Tutkimus osoittaa myös, että varmentamisen vaikutukset vaihtelevat institutionaalisen kontekstin mukaan.

Rajoituksena artikkelissa mainitaan, että syy-seuraus-yhteyden osoittaminen varmentamisen ja raportoinnin välillä on haastavaa. Tutkijat tunnustavat endogeenisuuteen liittyvien ongelmien riskin⁶, vaikka sitä on pyritty lieventämään muun muassa käyttämällä Heckmanin testiä otantaharhan (*selection bias*) korjaamiseksi ja hyödyntämällä regressiomallia, joka huomioi muutokset tulevina vuosina. Tästä huolimatta kausaalisuutta ei ole voitu varmuudella osoittaa, eli sitä, että hiilivarmennuksen valinneilla yrityksillä olisi taipumus parempaan hiiliraportointiin tulevina vuosina. Siksi he ehdottavat, että jatkotutkimus voisi tarkentaa syy-seurausyhteyttä. Lisäksi voitaisiin analysoida hiilijalanjäljen varmentamisen vaikutusta kasvihuonekaasupäästöjen hallintakykyyn sekä tutkia kulttuurillisia ja metodologisia eroja varmennuskäytännöissä.

Tulokset, johtopäätökset ja tuleva kehitys

Tässä artikkelissa on esitetty katsaus uusimmista tieteellisistä tutkimuksista, jotka käsittelevät vastuullisuusraportoinnin laatua sekä varmennuksen roolia raportoinnin laadun ja luotettavuuden edistäjänä. Esitetyt tutkimukset osoittavat erilaisia tapoja mitata vastuullisuusraportoinnin laatua. Eri tutkimuksissa käytetyt menetelmät tuovat esiin uusia mittaustapoja, mikä osoittaa innovatiivisuuden lisäksi erilaisia näkemyksiä laadusta. Kuten toisessa luvussa todettiin, ei ole vielä vakiintunutta tapaa eikä määritelmää laadun mittaamiselle. Erilaiset laadun mittaustavat vaikeuttavat kuitenkin tulosten keskinäistä vertailua.

Edellä esitellyt tutkimustulokset ovat hieman ristiriitaisia, eivätkä anna selkeää kuvaa varmennuksen ja raportoinnin laadun välisestä suhteesta. Esimerkiksi Michelon ja muut (2015) eivät havainneet tilastollisesti merkitsevää yhteyttä varmennuksen ja vastuullisuusraportoinnin laadun välillä tutkituissa brittiläisissä yrityksissä. Sen sijaan useimmat muut tutkijat (Ballou ym. 2018; Maroun 2019; Luo ym. 2023) havaitsivat tilastollisesti merkitsevän positiivisen yhteyden vastuullisuusraportoinnin ulkoisen varmennuksen ja raportoitujen tietojen laadun välillä.

Fiandrinon ja muiden (2022) tulokset tukevat epäsuorasti positiivista yhteyttä. He esittävät, että ei-taloudellisen tiedon raportoinnin laadun parantaminen (esimerkiksi tarkkuutta, olennaisuutta ja standardisointia lisäämällä) vaatii vahvoja varmentamismekanismeja luottamuksen rakentamiseksi ja sääntelyvaatimusten noudattamisen vahvistamiseksi. Prinsloo ja Maroun (2021), tutkittuaan yhdistetyn varmennuksen laatua, havaitsivat eteläafrikkalaisista yrityksistä koostuvassa otoksessaan maltillista kasvua yhdistetyn varmennuksen laadussa (CAQ). Indeksien sisäiset pisteet jäivät mataliksi, mikä osoittaa riippuvuuden ulkoisesta, sääntelyyn keskittyvästä varmennuksesta sisäisten kontrollien sijaan.

⁶ Endogeenisuus tarkoittaa tilannetta, jossa selitettävä muuttuja ja selittävä muuttuja vaikuttavat toisiinsa, jolloin syy-seuraussuhdetta on vaikea määrittää luotettavasti (Wooldridge 2010).

Yleisesti ottaen, enemmistö esitellyistä tutkimustuloksista korostaa, että vastuullisuus- ja kestävyysraportoinnin varmennuksella on tärkeä rooli, koska se voi lisätä julkistetun tiedon laatua ja luotettavuutta (Ballou ym. 2018; Maroun 2019). Ulkoinen varmennus yhdistetään usein myös yritysten parempaan läpinäkyvyyteen ja vastuullisuuteen. Tutkimustulosten välinen epäjohtonmukaisuus korostaa kuitenkin lisätutkimusten tarvetta, joissa otetaan systemaattisesti huomioon erilaiset raportointiviitekehukset, maantieteelliset alueet ja yritysten ominaispiirteet. Näin voidaan syvällisemmin ymmärtää varmennuksen ja ei-taloudellisen raportoinnin laadun välistä monimutkaista yhteyttä.

Kestävyysraportointidirektiivin myötä kestävyysraporttien varmentaminen tulee pakolliseksi. Rajoitetun varmuuden taso, joka toistaiseksi on vallitseva myös uuden kestävyysraportoinnin ensimmäisinä vuosina, on kuitenkin huomattavasti alhaisempi kuin kohtuullisen varmuuden taso (Fuhrmann ym. 2017). Ehkä käytössä olevan rajoitetun varmuuden tason takia vastuullisuus- ja tulevan kestävyysraportoinnin varmennus ei ole vielä saavuttanut taloudellisten raporttien varmennuksen arvostusta (Yan ym. 2022). Euroopan komission pitkäaikainen tavoite on kuitenkin ollut siirtyä kohtuulliseen varmuuteen, mikäli se on toteuttamiskelpoinen.

Euroopan komission vuonna 2025 julkaisema *Omnibus*-pakettiehdotus saattaa kuitenkin merkittävästi keventää olemassa olevia varmennusvaatimuksia ja suunnitelmia, sillä komissio ehdottaa, että kestävyysraportoinnin varmennus tehtäisiin rajoitetun varmuuden mukaisesti (Suomen Tilintarkastajat 2025). Samalla suunniteltujen kestävyysvarmennusstandardien tilalle on odotettavissa muunlaista ohjeistusta. Ajan myötä voidaan näin ollen olettaa, että tilintarkastajille tulee aiempaa selkeämmät ohjeistukset kestävyysraportoinnin varmennukseen. Silti itse varmennusprosessi on monesti epäselvä ja läpinäkymätön. Huomio usein kiinnittyy siihen, että varmennus suoritetaan, mutta ei siihen, miten se käytännössä tehdään.

Raportoinnin laatuun ja erityisesti viherpesuun liittyen, Euroopan parlamentti edistää parhaillaan direktiiviä, joka tunnetaan myös nimellä "*Green Claims*" -direktiivi (Euroopan Komissio 2024). Lainsäädännön tavoitteena on varmistaa, että harhaanjohtavat ympäristöväitteet poistuvat kestävyysraporteista ja markkinoinnista. Siten yritysten raportointi esimerkiksi ympäristövaikutuksista olisi luotettavaa, varmennettua ja vertailukelpoista. Esimerkiksi yleiset vastuullisuusväitteet kestävydestä, kiertotaloudesta, kierrätettävyydestä tai ilmastoystävällisyydestä aiotaan kieltää yritysten viestinnässä. *Green Claims* -direktiivin hyväksymisprosessi on yhä käynnissä. Jos direktiivi hyväksytään vuonna 2025, sen odotetaan tulevan sitovaksi vuonna 2027.

Yhteenvedona voidaan todeta, että kestävyysraportoinnin varmennuksen rooliin ja yhteyteen kestävyysraportoinnin laatuun ja luotettavuuteen vaikuttaa monta tekijää. On myös otettava huomioon, että tässä artikkelissa esitelty tutkimus on tehty vapaaehtoisen varmennuksen aikana ja kyseessä on rajoitettu varmennus. Pakollinen varmennus tuo uusia tutkimusmahdollisuuksia. Lopuksi todettakoon, että jatkuva tutkimus ja sääntelyn kehittäminen ovat välttämättömiä alan kehittämisen ja luotettavuuden parantamiseksi.

Lähteet

Kirjallisuus ja artikkelit

- Ackers, B. & Eccles, N.S. 2015. Mandatory corporate social responsibility assurance practices: The case of King III in South Africa. *Accounting, Auditing and Accountability Journal* 28(4), 515–550. <https://doi.org/10.1108/AAAJ-12-2013-1554>
- Al-Shaer, H. 2020. Sustainability reporting quality and post-audit financial reporting quality: Empirical evidence from the UK. *Business Strategy and the Environment* 29(6), 2355–2373. <https://doi.org/10.1002/bse.2507>
- Aureli, S., Magnaghi, E. & Salvatori, F. 2019. The role of existing regulation and discretion in harmonising non-financial disclosure. *Accounting in Europe* 16(3), 290–312. <https://doi.org/10.1080/17449480.2019.1637529>
- Ballou, B., Chen, P.-C., Grenier, J.H. & Heitger, D.L. 2018. Corporate social responsibility assurance and reporting quality: Evidence from restatements. *Journal of Accounting and Public Policy* 37(2), 167–188. <https://doi.org/10.1016/j.jaccpubpol.2018.02.001>
- Barth, M.E., Cahan, S.F., Chen, L. & Venter, E.R. 2017. The economic consequences associated with integrated report quality: Capital market and real effects. *Accounting, Organizations and Society* 62, 43–64. <https://doi.org/10.1016/j.aos.2017.08.005>
- Boiral, O. & Heras-Saizarbitoria, I. 2020. Sustainability reporting assurance: Creating stakeholder accountability through hyperreality? *Journal of Cleaner Production* 243, 118596. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.118596>
- Boiral, O., Heras-Saizarbitoria, I., Brotherton, M.C. & Bernard, J. 2019. Ethical issues in the assurance of sustainability reports: Perspectives from assurance providers. *Journal of Business Ethics* 159(4), 1111–1125. <https://doi.org/10.1007/s10551-018-3840-3>.
- Braam, G. & Peeters, R. 2018. Corporate sustainability performance and assurance on sustainability reports: Diffusion of accounting practices in the realm of sustainable development. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management* 25(2), 164–181. <https://doi.org/10.1002/csr.1447>
- CEPS. 2022. Cost-benefit analysis of the first set of draft European sustainability reporting standards. <https://www.ceps.eu/download/publication/?id=38283&pdf=Cost-benefit-analysis-of-the-First-Set-of-draft-European-Sustainability-Reporting-Standards.pdf>
- Dando, N. & Swift, T. 2003. Transparency and assurance minding the credibility gap. *Journal of Business Ethics* 44(2), 195–200. <https://doi.org/10.1023/A:1023351816790>
- Datt, R., Prasad, P., Vitale, C. & Prasad, K. 2022. International evidence of changing assurance practices for carbon emissions disclosures. *Meditari Accountancy Research* 30(6), 1594–1628. <https://doi.org/10.1108/MEDAR-09-2020-1005>
- De Beelde, I. & Tuybens, S. 2015. Enhancing the credibility of reporting on corporate social responsibility in Europe. *Business Strategy and the Environment* 24(3), 190–216. <https://doi.org/10.1002/bse.1814>
- Deegan, C., Cooper, B.J. & Shelly, M. 2006. An investigation of TBL report assurance statements: Australian evidence. *Australian Accounting Review* 16(2), 2–18. <https://doi.org/10.1111/j.1835-2561.2006.tb00355.x>

- Dhaliwal, D.S., Li, O.Z., Tsang, A. & Yang, Y.G. 2014. Corporate social responsibility disclosure and the cost of equity capital: The roles of stakeholder orientation and financial transparency. *Journal of Accounting and Public Policy* 33(4), 328–355. <https://doi.org/10.1016/j.jaccpubpol.2014.04.006>
- Dumay, J., Bernardi, C., Guthrie, J. & La Torre, M. 2017. Barriers to implementing the International Integrated Reporting Framework. *Meditari Accountancy Research* 25(4), 461–480. <https://doi.org/10.1108/medar-05-2017-0150>
- Euroopan Komissio. 2013. Document 52013SC0127. Commission staff working document impact assessment accompanying the document Proposal for a directive of the European parliament and of the council amending Council Directives 78/660/EEC and 83/349/EEC as regards disclosure of non financial and diversity information by certain large companies and group. <https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52013SC0127>
- Euroopan Komissio. 2024. Proposal for a directive of the European parliament and of the council on substantiation and communication of explicit environmental claims (Green Claims Directive). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52023PC0166>
- Farooq, M.B. & de Villiers, C. 2020. How sustainability assurance engagement scopes are determined, and its impact on capture and credibility enhancement. *Accounting, Auditing and Accountability Journal* 33(2), 417–445. <https://doi.org/10.1108/AAAJ-11-2018-3727>
- Fiandrino, S., Gromis di Trana, M., Tonelli, A. & Lucchese, A. 2022. The multi-faceted dimensions for the disclosure quality of non-financial information in revising directive 2014/95/E.U. *Journal of Applied Accounting Research* 23(1), 274–300. <https://doi.org/10.1108/JAAR-04-2021-0118>
- Fuhrmann, S., Ott, C., Looks, E. & Guenther, T.W. 2017. The contents of assurance statements for sustainability reports and information asymmetry. *Accounting and Business Research* 47(4), 369–400. <https://doi.org/10.1080/00014788.2016.1263550>
- Global Reporting Initiative GRI. 2013. GRI G4 sustainability reporting guidelines; reporting principles and standard disclosures. <https://respect.international/g4-sustainability-reporting-guidelines-reporting-principles-and-standard-disclosures/>
- Global Reporting Initiative GRI. 2016. Consolidated set of GRI sustainability reporting standards. 2016. <https://www.ekvilib.org/wp-content/uploads/2018/03/GRI-standardi-2016.pdf>
- Gray, R. 2000. Current developments and trends in social and environmental auditing, reporting and attestation: A review and comment. *International Journal of Auditing* 4(3), 247–268. <https://doi.org/10.1111/1099-1123.00316>
- Gray, R. & Milne, M.J. 2015. It's not what you do, it's the way that you do it? Of method and madness. *Critical Perspectives on Accounting*, 32, 51–66. <https://doi.org/10.1016/j.cpa.2015.04.005>
- Green, W., Taylor, S. & Wu, J. 2017. Determinants of greenhouse gas assurance provider choice. *Meditari Accountancy Research* 25(1), 114–135. <https://doi.org/10.1108/MEDAR-08-2016-0072>

- Hazaea, S.A., Zhu, J., Khatib, S.F.A., Bazhair, A.H. & Elamer, A.A. 2022. Sustainability assurance practices: A systematic review and future research agenda. *Environmental Science and Pollution Research* 29(4), 4843–4864. <https://doi.org/10.1007/s11356-021-17359-9>
- Helfaya, A. & Whittington, M. 2019. Does designing environmental sustainability disclosure quality measures make a difference? *Business Strategy and the Environment* 28(4), 525–541. <https://doi.org/10.1002/bse.2262>
- Hodge, K., Subramaniam, N. & Stewart, J. 2009. Assurance of sustainability reports: Impact on report users' confidence and perceptions of information credibility. *Australian Accounting Review* 19(3), 178–194. <https://doi.org/10.1111/j.1835-2561.2009.00056.x>
- Hummel, K., Schlick, C. & Fifka, M. 2019. The role of sustainability performance and accounting assurers in sustainability assurance engagements. *Journal of Business Ethics* 154(3), 733–757. <https://doi.org/10.1007/s10551-016-3410-5>
- IAASB. 2021. Kansainväliset tilintarkastusalan standardit: Osa II, Kansainväliset laadunvalvontaa, tilintarkastusta, yleisluonteista tarkastusta, muita varmennuspalveluja ja liitännäispalveluja koskevat standardit ja muut ohjeet. International Federation of Accountants, New York, NY.
- IFAC. 2024. Sustainability reporting and assurance practices of largest global companies continue to mature, IFAC, AICPA & CIMA study shows. <https://www.ifac.org/news-events/2024-02/sustainability-reporting-and-assurance-practices-largest-global-companies-continue-mature-ifac-aicpa>
- KPMG. 2011. KPMG International survey of corporate responsibility reporting 2011. www.kpmg.com
- KPMG. 2013. KPMG International survey of corporate responsibility reporting 2013. www.kpmg.com
- KPMG. 2022. Big shifts, small steps. Survey of sustainability reporting 2022, KPMG International, Zurich, Switzerland.
- Krasodomska, J., Simnett, R. & Street, D.L. 2021. Extended external reporting assurance: current practices and challenges. *Journal of International Financial Management and Accounting* 32(1), 104–142. <https://doi.org/10.1111/jifm.12127>
- Krasodomska, J., Zarzycka, E. & Zieniuk, P. 2023. Voluntary sustainability reporting assurance in the European Union before the advent of the corporate sustainability reporting directive: The country and firm-level impact of Sustainable Development Goals. *Sustainable Development* 32(3), 1652–1664. <https://doi.org/10.1002/sd.2744>
- Kuosmanen, E. 2017. Osakeyhtiö ja yhteiskuntavastuu – sidosryhmälähtöinen ajattelutapa osakkeenomistajälähtöisen mallin vaihtoehtona. *Helsinki Law Review* 2, 108–122. <https://www.edilex.fi/hlr/181510007>
- Laine, M., Tregidga, H. & Unerman, J. 2022. *Sustainability Accounting and Accountability*. Taylor & Francis Group.
- Lee, K.-W. & Yeo, G.H.-H. 2016. The association between integrated reporting and firm valuation. *Review of Quantitative Finance and Accounting* 47(4), 1221–1250. <https://doi.org/10.1007/s11156-015-0536-y>

- Luo, L., Tang, Q., Fan, H. & Ayers, J. 2023. Corporate carbon assurance and the quality of carbon disclosure. *Accounting & Finance* 63(1), 657–690. <https://doi.org/10.1111/acfi.13060>
- Lyon, T.P. & Montgomery, A.W. 2015. The means and end of greenwash. *Organization & Environment* 28(2), 223–249. <https://doi.org/10.1177/1086026615575332>
- Maroun, W. 2019. Does external assurance contribute to higher quality integrated reports? *Journal of Accounting and Public Policy* 38(4), 106670. <https://doi.org/10.1016/j.jaccpubpol.2019.06.002>
- Martínez-Ferrero, J. & García-Sánchez, I.-M. 2018. The level of sustainability assurance: The effects of brand reputation and industry specialization of assurance providers. *Journal of Business Ethics* 150(4), 971–990. <https://doi.org/10.1007/s10551-016-3159-x>
- Michelon, G., Pilonato, S. & Ricceri, F. 2015. CSR reporting practices and the quality of disclosure: an empirical analysis. *Critical Perspectives on Accounting* 33, 59–78. <https://doi.org/10.1016/j.cpa.2014.10.003>
- Michelon, G., Trojanowski, G. & Sealy, R. 2021. Narrative reporting: state of the art and future challenge. *Accounting in Europe* 19(1), 7–47. <https://doi.org/10.1080/17449480.2021.1900582>
- Mock, T.J., Strohm, C. & Swartz, K.M. 2007. An examination of worldwide assured sustainability reporting. *Australian Accounting Review* 17(1), 67–77. <https://doi.org/10.1111/j.1835-2561.2007.tb00455.x>
- O'Dwyer, B. & Owen, D.L. 2005. Assurance statement practice in environmental, social and sustainability reporting: A critical evaluation. *The British Accounting Review* 37(2), 205–229. <https://doi.org/10.1016/j.bar.2005.01.005>
- O'Dwyer, B., Unerman, J. & Hession, E. 2005. User needs in sustainability reporting: Perspectives of stakeholders in Ireland. *European Accounting Review* 14(4), 759–787. <https://doi.org/10.1080/09638180500104766>
- Perego, P. 2009. Causes and consequences of choosing different assurance providers: An international study of sustainability reporting. *International Journal of Management* 26(3), 412–425. <http://hdl.handle.net/1765/19537>
- Prinsloo, A. & Maroun, W. 2021. An exploratory study on the components and quality of combined assurance in an integrated or a sustainability reporting setting. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal* 12(1), 1–29. <https://doi.org/10.1108/SAMPJ-05-2019-0205>
- Salminen, A. 2023. *Mitä on kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin*. Vaasan yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-395-081-8>
- Simoni, L., Bini, L. & Bellucci, M. 2020. Effects of social, environmental, and institutional factors on sustainability report assurance: Evidence from European countries. *Meditari Accountancy Research* 28(6), 1059–1087. <https://doi.org/10.1108/MEDAR-03-2019-0462>
- Suomen Tilintarkastajat ESG Palvelu. 2022. Varmennuksen tasot – Mitä ovat limited vs. reasonable assurance? <https://esgpalvelu.fi/varmennuksen-tasot-mita-ovat-limited-vs-reasonable-assurance/>

- Suomen Tilintarkastajat Ry. 2025. Omnibus-paketin muutosehdotusten vaikutus kestävyysraportointivelvollisuuteen Suomessa vuonna 2025. <https://tilintarkastajat.fi/artikkelit/omnibus-paketin-muutosehdotusten-vaikutus-kestavyysraportointivelvollisuuteen-suomessa-vuonna-2025/>
- Suomen Tilintarkastajat Ry. 2023. Vastuullisuusraportoinnin varmennus. Suomen Tilintarkastajat Ry:n suosituksia 2/2023.
- Tsang, A., Frost, T. & Cao, H. 2023. Environmental, social, and governance (ESG) disclosure: A literature review. *The British Accounting Review* 55(1), 101–149. <https://doi.org/10.1016/j.bar.2022.101149>
- Wallage, P. 2000. Assurance on sustainability reporting: An auditor's view. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 19, 53–65. <https://doi.org/10.2308/aud.2000.19.s-1.53>
- Wooldridge, J.M. 2010. *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*. MIT Press.
- Yan, M., Jia, F., Chen, L. & Yan, F. 2022. Assurance process for sustainability reporting: Towards a conceptual framework. *Journal of Cleaner Production* 377, 134156. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.134156>
- Zhou, S., Simnett, R. & Green, W.J. 2016. Assuring a new market: The interplay between country level and company-level factors on the demand for greenhouse gas (GHG) information assurance and the choice of assurance provider. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 35(3), 141–168. <https://doi.org/10.2308/ajpt-51414>
- Zhou, S., Simnett, R. & Green, W. 2017. Does Integrated Reporting matter to the capital market? *Abacus* 53 (1), 94–132. <https://doi.org/10.1111/abac.12104>

Virallislähteet

- Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2022/2464, annettu 14. päivänä joulukuuta 2022.
- Tilintarkastuslaki (1141/2015, TTL)